



قواعد فقه

(بخش قضایی)



سید ابراهیم رئیسی

www.ketab.ir

سرشناسه: رئیس، سید ابراهیم، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور: قواعد فقه (بخش قضایی) / سید ابراهیم رئیس.
مشخصات نشر: مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۳۱۶ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۰۴۲۸-۸.
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.
موضوع: فقه -- قواعد.
موضوع: Formulae -- Islamic law.
شناسه افزودن: قضاوت (اسلام).
شناسه افزودن: بنیاد پژوهشهای اسلامی.
شناسه افزودن: Islamic Research foundation.
رده دیویی: ۲۹۷ / ۳۲۴.
رده کنگره: ۹۱۳۹۷ ق ۵ / ۵ .BP.
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۵۳۹۴۳۵.



بنیاد پژوهشهای اسلامی
آستان قدس رضوی

قواعد فقه (بخش قضایی)

سید ابراهیم رئیس

ویراستار: محمدرضا نجفی

نمونه خوان: عبدالحسین یداللهی

طراح جلد: نیما نقوی

چاپ اول: ۱۳۹۸ / ۵۰۰ نسخه، وزیری / بها: ۳۷۵۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۰۵۱-۳۲۲۳۰۸۰۳

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۱۳	سخن نامبر
۱۵	مقدمه
۲۱	پیشگفتار
۲۶	قاعده «البینه علی المدعی و «مین علی بن أنکر»
۲۶	مدرک و دلیل قاعده
۲۷	روایات وارده از طریق عامه
۳۰	روایات وارده از طریق خاصه
۳۶	تعریف مدعی و منکر
۴۱	شرایط سماع دعوی
۴۱	شرط اول: دارا بودن شرایط تکلیف
۴۲	شرط دوم: مشخص بودن مورد ادعا
۴۳	شرط سوم: ممکن بودن مورد ادعا از منظر عقل و عادت
۴۶	شرط چهارم: مرتبط بودن مدعی با مورد ادعا
۴۷	شرط پنجم: معین بودن مدعی علیه
۴۷	شرط ششم: جزمیت ادعا (جزم نسبی)
۴۸	شرط هفتم: وجود خصم در برابر مدعی

شرایط مدعی	۴۹
الف. بلوغ	۴۹
ب. عقل	۵۱
ج. رشد	۵۲
شرایط دعوی	۵۳
الف. برخورداری از اثر حقوقی	۵۳
ب. معلوم بودن مورد دعوی	۵۳
ج. مشروعیت مورد دعوی	۵۴
د. جانیّت دعوی	۵۵
شرایط مدعی علی (منکر)	۵۸
الف. وجود مدعی علیه	۵۸
ب. تعیین مدعی علیه	۵۹
ج. شرایط مورد اختلاف	۶۰
استثنائات قاعده	۶۶
۱. لوث	۶۶
۲. امین	۷۳
۳. ودیعه	۷۳
قاعده حجیت بینه	۷۵
۱. تعریف بینه	۷۵
۲. ادله حجیت و اعتبار قاعده	۷۷
الف. آیات	۷۸
ب. سنت و روایات	۸۱
ج. اجماع	۸۹

فهرست مطالب □ ۵

۹۰	د. بنا و سیره عقلا
۹۰	۳. شرایط بینه
۹۱	موارد استثنا
۹۶	۴. عمومیت حجیت بینه
۹۷	۵. نسبت بینه با سایر امارات و اصول
۹۸	۶. تعارض ده بینه
۹۹	یمین فضایی
۱۰۱	شرایط سوگند مدعی علیه (منکر)
۱۰۱	الف. وجود ادعا
۱۰۲	ب. عجز مدعی از ارائه ب
۱۰۲	ج. انکار مدعی علیه
۱۰۲	د. درخواست مدعی از حاکم در سوگند
۱۰۲	هـ. ادای سوگند به اذن قاضی
۱۰۲	فرض های مختلف در سوگند مدعی علیه
۱۰۳	الف. سوگند مدعی علیه
۱۰۳	ب. ارجاع سوگند به مدعی
۱۰۳	ج. امتناع از سوگند (نکول)
۱۰۳	د. سکوت مدعی علیه
۱۰۷	رد قسم به مدعی
۱۰۷	نکول مدعی علیه
۱۱۱	خطای قاضی در صدور حکم
۱۱۲	فرق یمین عقد با یمین قضایی
۱۱۴	الف. شرایط یمین

- ۱۱۵..... ب. مسئولیت مدنی حث قسم
- ۱۱۵..... انواع یمین
- ۱۱۹..... یمین و مسئله حدود
- ۱۱۹..... تغلیظ سوگند
- ۱۲۰..... سوگند شاهد
- ۱۲۱..... شرایط شاهد و ارزیابی شهادت
- ۱۲۳..... فائده «اقرار العقلاء علی أنفسهم جائز»
- ۱۲۳..... الف. آیات
- ۱۲۷..... ب. روایات
- ۱۲۹..... ج. اجماع
- ۱۲۹..... د. سیره عقلا
- ۱۳۰..... تعریف اصطلاحی اقرار
- ۱۳۱..... عناصر تعریف اقرار
- ۱۳۱..... الف. اخبار
- ۱۳۱..... ب. حق (به حق)
- ۱۳۱..... ج. نفع غیر و ضرر مقرر (علی نفسه)
- ۱۳۳..... ارکان اقرار
- ۱۳۳..... شرایط مُقَرَّر
- ۱۳۳..... الف. بلوغ
- ۱۳۴..... ب. عقل
- ۱۳۵..... ج. رشد
- ۱۳۷..... د. قصد
- ۱۳۷..... ه. اراده و اختیار

۱۳۸	و. معین بودن مقرّبه
۱۳۹	شرایط مقرّبه
۱۳۹	الف. مشروعیت
۱۴۰	ب. در تصرف بودن مقرّبه
۱۴۰	انواع اقرار
۱۴۰	الف. اقرار زبانی
۱۴۱	ب. اقرار فعلی
۱۴۱	ج. اقرار کتبی
۱۴۱	اقسام اقرار به لحاظ موضوع (مقرّبه)
۱۴۱	الف. اقرار به مال
۱۴۲	ب. اقرار به حق
۱۴۲	ج. اقرار به نسب
۱۴۶	تنجیز اقرار
۱۴۷	الزام آور بودن اقرار
۱۴۸	اقرار مریض
۱۴۸	مفهوم در معرض تهمت بودن
۱۴۹	تکذیب مقرّله
۱۵۱	رجوع از اقرار
۱۵۳	تعارض دو اقرار
۱۵۴	قاعده «من ملک شیئاً ملک الإقرار به»
۱۵۴	۱. تعریف قاعده و مفاد آن
۱۵۷	۲. فرق قاعده «من ملک» با قاعده «اقرار العقلاء»
۱۵۷	۳. ادله قاعده «من ملک»

- الف. بنای عقلا ۱۵۷
- ب. قاعده ائتمان ۱۵۹
- ج. قاعده اقرار العقلاء ۱۵۹
- د. اجماع ۱۵۹
۴. مواردی از کاربردهای قاعده «من ملک» ۱۶۰
- الف. دعوی بین وکیل و موکل ۱۶۰
- ب. دعوی بین ولی و مولی علیه ۱۶۱
- ج. امان دادن مسلمان به کافر ۱۶۱
- د. قاضی و اثبات دعوی ۱۶۲
- علم ناضق را قول، مربوط به آن ۱۶۳
- ادله قول به جواز عمل قاضی به علم خودش ۱۶۵
- الف. لزوم قسم قاضی ۱۶۶
- ب. تعطیلی حکم الله ۱۶۶
- دلیل قول به تفصیل ۱۶۷
- ادله قول بر عدم جواز عمل قاضی به علم خود ۱۶۸
- الف. قرار گرفتن در موضع تهمت ۱۶۸
- ب. روایت مشهور نبوی ۱۶۸
- پاسخ به دودلیل یاد شده ۱۶۹
- نتیجه بحث ۱۷۱
- قاعده «لا ضرر ولا ضرار فی الاسلام» ۱۷۳
۱. مضمون و مفاد قاعده ۱۷۴
۲. مدرک و مستند قاعده ۱۷۴
- الف. آیات ۱۷۴

ب. روایات	۱۸۰
۱. روایت مربوط به قضیه سمرة بن جندب	۱۸۰
۲. روایت مربوط به حق شفعه	۱۸۳
۳. روایت عقبه بن خالد	۱۸۴
ج. اجماع	۱۸۴
و. عمل	۱۸۵
تبیین مژدات قاعده لا ضرر	۱۸۵
۱. نظریه مرحوم شیخ انصاری	۱۸۸
مبنا و دلیل نظریه شیخ انصاری	۱۸۹
۲. نظر صاحب کفایه مرحوم آخوند خراسانی	۱۹۱
۳. نظر مرحوم فاضل تونی	۱۹۲
۴. نظریه مرحوم شیخ الشریعه صاحب	۱۹۳
۵. نظر مرحوم حضرت امام خمینی رحمته الله	۱۹۴
قاعده «لا حرج»	۱۹۸
۱. تعریف و بیان مضمون قاعده	۱۹۸
۲. مدرک و مستند قاعده	۲۰۱
الف. آیات	۲۰۱
ب. روایات (سنت)	۲۰۳
ج. عقل	۲۰۸
د. اجماع	۲۰۹
۳. رابطه لا حرج با ادله احکام اولیه	۲۰۹
۴. وهن قاعده به کثرت تخصیص	۲۱۰
۵. حرج شخصی یا نوعی؟	۲۱۲

۶. قاعده لا حرج رخصت است یا عزیمت؟ ۲۱۲
۷. تعارض قاعده لا ضرر با قاعده لا حرج ۲۱۷
۸. شمول قاعده لا حرج نسبت به احکام وضعی ۲۱۹
۹. شمول قاعده لا حرج نسبت به احکام عدمی ۲۲۰
- قاعده وزر (اصل شخصی بودن جرم و مجازات) ۲۲۱
۱. مضمون قاعده وزر ۲۲۱
- مستندات قاعده ۲۲۲
- آیات ۲۲۲
- الف. آیات مربوط به وزر ۲۲۳
- ب. آیات مربوط به در گرو عمل خود بودن ۲۲۴
- ج. آیات مربوط به سؤال و بازخواست ۲۲۵
۲. روایات ۲۲۵
۳. اجماع ۲۲۷
۴. دلیل عقل ۲۲۷
- استثنائات قاعده وزر ۲۲۸
- قاعده «المؤمنون عند شروطهم» ۲۳۵
۱. مضمون و مقصود از قاعده ۲۳۵
۲. شرط ابتدایی و شرط ضمن عقد ۲۳۵
۳. شرایط صحت شرط ۲۳۷
۴. مدرک و دلیل قاعده ۲۴۵
- الف. روایات ۲۴۵
- ب. اجماع ۲۴۷

ج. استناد به ادله وفای به عقد.....	۲۴۷
قاعده غرور (المغرور يرجع الى من غره).....	۲۴۹
۱. مضمون ومفاد قاعده.....	۲۴۹
۲. مدرک ودلیل قاعده.....	۲۵۲
الف. روایات عام.....	۲۵۲
ب. روایات خاص باب نکاح.....	۲۵۳
ج. روایت خاص باب شهادت.....	۲۵۵
د. بنای عقلا.....	۲۵۷
ه. اجماع.....	۲۵۸
۳. علم وجهل غارومغرور.....	۲۵۹
الف. نظریه مرحوم آخوند خراسانی (صاحب کفایه).....	۲۶۰
ب. نظریه مرحوم سید مراغی.....	۲۶۱
ج. نظریه مرحوم بجنوردی وقول به تفهیل.....	۲۶۲
قاعده «قیح عقاب بلا بیان».....	۲۶۴
الف. مضمون ومفاد قاعده.....	۲۶۶
ب. مدرک ودلیل قاعده.....	۲۷۱
۱. عقل.....	۲۷۱
۲. روایات.....	۲۷۴
حق الطاعه ونظر شهید صدر.....	۲۸۰
قاعده لطف.....	۲۸۲
قاعده صحت.....	۲۸۶
۱. مضمون ومحتوای قاعده.....	۲۸۶

- ۲۸۷..... ۲. فرق میان قاعده صحت وقاعده فراغ
- ۲۹۰..... ۳. مدرک قاعده
- ۲۹۰..... الف. آیات
- ۲۹۲..... ب. روایات
- ۲۹۴..... ج. اجماع
- ۲۹۴..... د. عقل و سیره عقلا
- ۲۹۵..... ۴. شرط بودن علم به صحت وفساد در جریان قاعده
- ۲۹۶..... ۵. صحت از نظر فاعل یا از نظر حامل
- ۲۹۸..... قاعده بدل و انصاف
- ۳۰۰..... مدرک و مستند و عده
- ۳۰۰..... الف. آیات
- ۳۰۲..... ب. روایات
- ۳۰۵..... ج. سیره عقلاء
- ۳۰۹..... کتابنامه

سخن ناشر

عن عبد السلام بن صالح الهروي قال: سَمِعْتُ أبا الحسن عليَّ بن موسى الرضا عليه السلام يقول: رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْيَا أَمْرَنَا. فَقُلْتُ لَهُ: وَكَيْفَ يُحْيِي أَمْرَكُمْ؟ قَالَ: يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ، فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَا تَبَعُونَا^۱.

حمد و سپاس بی حد خداوند بزرگ و دانا را سزد که غایت آفرینش انسان را معرفت و عبودیت ذات مقدس خود قرار داد و فرمود: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾^۲. درود بر پیامبران الهی به ویژه حضرت خاتم انبیا محمد مصطفی صلی الله علیه و آله که با تزکیه و تعلیم کتاب و حکمت، زمینه ساز تحقق این هدف متعالی شدند و سلام بر امامان معصوم علیهم السلام، به خصوص عالم آل محمد علیه السلام حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام که ستارگان پرفروغ آسمان معرفت و عبودیت از راه مایان بشر در صراط مستقیم معرفت و بندگی، و رحمت خدا بر عالمان و پژوهشگرانی که در طول تاریخ با فراگیری و نشر علوم و معارف اسلامی به احیای امر امامت و ولایت پرداخته و مردم را با زیبایی های فرهنگ اصیل اهل بیت علیهم السلام آشنا ساخته اند.

۱. عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۳۰۷؛ از امام رضا علیه السلام شنیدم که می فرمود: خدا رحمت کند کسی که امر ما را زنده کند. عرض کردم: امر شما را چگونه زنده کند؟ فرمود: علوم ما را فراگیرد و به مردم بیاموزد، که اگر مردم زیبایی های کلام ما را بدانند از ما پیروی خواهند کرد.

۲. ذاریات / ۵۶؛ «و جن و انس را نیافریدم مگر برای آنکه مرا پرستند».